.בעין בוחנת

חבל על הספר הטוב הזה

(„בינו לבין עמו" ל־נ. גאמן,
הוצאת „מסדה")

שפע זה של פרסים לדברי ספרות ואמנות, שכבר הגיע מספרם לידי סנהדריה שלמה (שבעים, ועוד היד נטויה), אין בו, כנראה, לא כדי להרבות חכמה ולא כדי להרבות קנאה אלמלא הגדולים והנודעים שבהם. שכן „פרסי השורה" — יותר משהם חתנים להוטים אחריהם, להוטים הם אחרי חתנים... ואלמלא פרס אחד צנוע הנקרא על שם אשר ברש ז"ל, שכן נבדל הוא לטובה מכל שאר חבריו משום מידה טובה שבו — כי על כן ניתן הוא למחבר מתחיל או צעיר בעד יצירה שלא ראתה אור אלא אם כן תראהו בזכותו, כלומר, יותר משהוא פוסק הלכות וחותם תשבחות על יצירות נידחות — מעודד הוא ומחזק את ידי מחבריהן והרי זו עשייה גדולה על דעת הכל. ושונה הפרס הזה גם במידת הצנעה שבו, שכן אין ההכנות לקראתו נעשות באותה פרהסיא, המעכירה לפעמים את הרוחות, משום שעל טיב היצירה, אין יכולים לעמוד לפני מתן הפרס לא קהל־הקוראים ולא המבקרים — כי אם שלושת השופטים בלבד ועל כן יש בה משום הפתעה.

הנה הופיע עתה, מפורס בפרס זה ל־תשי"ז, ספרו של נפתלי גאמן, פרי עטו הראשון של איש ירושלים, בנו של יהושע גאמן, בעל „צלילי המקרא", חתן פרס אנגל לתש"ז. ושם הספר „בינו לבין עמו" והוא רומן היסטורי מחיי יוסף בן מתתיהו (פלאויוס). (הוצאת „מסדה" בע"מ תל־אביב). לכאורה הרי זה עוד ספר אחד על אותו ענין שרבים כבר הפכו בו אם לכף חובה ואם לכף זכות. אף על פי שהספר נקרא במפורש בשם „בינו לבין עמו" מעיד המחבר על עצמו ש„לא בעיות נאמנותו או אי נאמנותו של יוספוס פלאויוס לעמו היא שדחקה בי לבחור בו דווקא לדמות ראשית לרומן היסטורי", השאלה — בוגד בעמו או לא בוגד לא הטרידה אותו „בעייה אחרת העסיקה אותי, בעיית הפרט והחברה", „באיזה מידה חייב הפרט לוותר על ייעודו האישי, כשיעוד זה מתנגש בייעודה של החברה? וביוסף בן מתתיהו מצאתי דמות אידיאלית הנושאת עמה בעיה זו, בקיצוניות אולי, אך דומה לחלוטין במהותה בכל חברה ובכל תקופה". על גישה זו המבדילה משום־מה בין „עם" ו„חברה" כשהמדובר ביוסף פלאויוס ובתקופתו סומכים גם השופטים את ידם: „השכיל לתת לנו ספר עצמאי ובר־משקל", „סיפור בעל ערך, ואנו סבורים, כי קוראים רבים, ואפילו מבני הנוער ימצאו בו ענין" אלא שגישה זו, ראשית אינה עצמאית — שכן רבים דשו בה וביתר שיכנוע משעשה זאת המחבר גם אם ניסו כמוהו למצוא צידוק „אנושי" למעשה בגידתו של יוסף פלאויוס. (ור', למשל, המחזה „ירושלים ורומי" לנתן ביסטריצקי) ושנית — וזה עיקר התקלה, אין בעיה זו מתמצית כל עיקר בסיפור. אין אנו רואים אותה לא במישרין ולא בעקיפין. אין היא קיימת אלא בהסברו של המחבר בלבד. עד שלא מצא פלאויוס את עצמו מוקף ארבעים אנשיו הבוחרים למות מליפול בידי אוייבי־עמם — לא ראינו אותו כל ימיו מהרהר אפילו הרהור קל אחד על „יעודו האישי", המחבר פותר ופוטר את כל הבעיה הנכבדה הזאת בעשר שורות המסיימות את הסיפור. והוא עושה זאת בדיבור ישיר וללא כל הגשמה אמנותית, ביהאוויוריסטית. אומר לנו גאמן — הרי כך עלה בדעתו של פלאויוס לחשוב על יעודו ברגע המכריע — ואתה לך והאמן לו. אלא, שכח המחבר, כי רק דפים מעטים לפני כן הפגיש את יוסף בן מתתיהו עם יוסטוס בן פיסטוס (איש טבריה, דמות היסטורית) השוקד על כתיבת דברי ימי ישראל, ופגישה זו נוטלת מן „היעוד האישי" של פלאוויוס את כל טעמו, כי במה יצדיק יעוד זה בגידה בעם מאחר שבעל היעוד עצמו יודע שיש כבר מי שכותב את הדברים שהוא אומר לכתבם... לא! בעיה זו — אין אתה מוצא אותה בסיפור.

ואולם חסרון זה — מעלתו.

שכן סיפור היסטורי הבא „לפתור בעיות" חשוד עלינו בסילוף. (ו„מלך בשר ודם" ו„כבשת הרש" למ. שמיר — יוכיחו). סיפור היסטורי כל גדולתו בעיצוב תקופתו והדמויות הפועלות בו. ואילו הסתפק נ. גאמן רק בי' פרקים מי"ד פרקי סיפורו, גם אז ניתן היה לומר עליו, שספר „רב משקל" ו„רב־ערך" הוא, כדברי השופטים. בעשרת הפרקים הראשונים מופיע לפנינו מספר עברי בעל תנופה שמן הראוי להתברך בו. הנאמנות ההיסטורית, גם אם פה ושם תמצא בה סטיות קלות מניחה את הדעת ומשיגה רמת עיצוב גבוהה הן ברקמת־הארועים האמנותית, במבנה ההגיוני והן בלשונה; לשון עשירה ומענגת לו, נאה לגבוריה ונאה לתקופתה — כמעט ולא תמצא תיאום לשוני כזה בשום סיפור היסטורי עברי אחר. ירושלים מימי ראשית המרד, רחובותיה ושווקיה, המוניה וראשיה ומנהיגיה, (גם אם ר' יוחנן בן זכאי אינו נזכר משום־מה בכל אלה); קלגסים רומיים השולטים בה, צדוקיה ופרושיה; ועל הכל — האסיים, אורח חייהם ותורתם, בענה (בנוס) מורהו של פלאויוס — שהם הישג אמנותי ראשון ברוח „המגילות הגנוזות", ראשון וגדול! וכן דמותו של יוסף בן מתתיהו בעודנה בעיצובה ולפני שהועמדה במבחן המעש — עד כאן, עשרת הפרקים הראשונים שיכלו להיות סיפור גדול, נכס ספרותי, אילו לא נוספו עליהם ד' פרקים אחרונים כפי שהם — בהם כבר מוצג הגבור הראשי במבחן־מעשיו. כאן נתפתה המחבר לחתור „לפתירת בעיות" ו„לרמזים אקטואליים" — ונכשל. כי מכאן ואילך אין הסיפור אלא הרצאה היסטורית, היורדת בהרבה מאשר בספרי ההיסטוריה. יוסף בן מתתיהו עצמו — דמותו מטשטשת פה, מתנמכת מכפי שהכרנוהו במקורות מהימנים אחרים. המחבר מעלים פה את תכניו ואת תכסיסיו הנפלאים בהגנת יודפת, את פזילתו לעבר אגריפס וכן את הפקרת ערי־מבצריו האחרים לחיל אספסינוס ולבסוף את „פרשת המערה". אין אנו רואים אותו אלא בפעולות הביצור שתיארן פה חטוף וחפוז ומתמצה פחות מאשר בספרי ההיסטוריה. נעלמים פה חגלה אשתו, הוריו והוריה ששוו בפרקים הקודמים לדמות היסטורית זו סגולות אדם חי. אין פה הצגה אמנותית — כי אם הרצאת דברים. וכן אין אנו רואים עוד את אלעזר בר חנניה במרדו, כאשר ראינוהו לפני כן, רחוק ומעורפל הוא מנחם בן יהודה, המוצג פה כשואף דמים ושל יוחנן מגוש חלב הוא אומר לנו שהוא איש רודף בצע וכבוד, כיד הסלף הטובה שבכל אותם סיפורים היסטוריים שהופיעו לפני שנתיים־שלוש שנים ואשר בגלל „רמיזות אקטואליות" אלה זכו „לתשואות", מפוקפקות כמובן. וכל זה בא, כנראה, כדי לתת צידוק למעשהו הבוגדני של יוסף ולו גם על חשבון מיעוט דמותם של גבורינו הלאומיים, שנתקדשו בתולדות עמנו; וחבל על אותם ד' פרקים שהם מכשלת עוון לספר, הן מבחינת מגמתם והן מבחינת עיבודם האמנותי וגם לשונם, שכן גם זו „נתחסרה" פה (ביטוי חביב מאד על המחבר). והכל על שהשופטים „סבורים כי אפילו בני הנוער ימצאו ענין בו" — הגם לד' הפרקים האחרונים נתכוונה סברתם זו?

חבל על הספר הטוב הזה שסופו „נתחסר".

ש״פ